

ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ
THEORETICAL ASPECTS

АНТОЛОГИЯТА КАТО КНИЖЕН И ИЗДАТЕЛСКИ ФЕНОМЕН

Алберт Бенбасат

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Статията разглежда антологията като специфичен тип издание в контекста на книжовната и книгоиздателската теория и практика. Проследяват се етимологията на понятието, историческият развой на антолозиите от Античността до наши дни и ключови образци в полето на антологичното творчество. Особено внимание се обръща на българските антологии през отделните исторически етапи на книгоиздаването ни. Специално място е отделено на първата поетична антология у нас „Българската поезия от Вазова насам“ (1911) и на четирите антологии, съставени от Гео Милев, като е подчертана тяхната изключителна роля за развитието на този тип издания у нас, както и за критическото осмисляне на литературния ни процес като цяло. Важен акцент в статията представляват издателските принципи, на които се подчиняват съставянето и публикуването на дадена антология. Разгледана е ролята на издателския екип и неговите сътрудници за постигането на оптимален естетически и икономически ефект от крайния книжен продукт.

Ключови думи: антологии; литературен сборник; книга; книгоиздаване; съставител; редакционна колегия

Понятието „антология“ (anthologia) произхожда от гръцки език. Antos означава „цвете“, а logos – „слово“. Буквалният превод на понятието е „цветосъбрание“, „събрание на цветя“ (букет). На латински език това понятие се превежда florilegium. Другото му значение, използвано в литературната практика, е „избор“, „подбор“.

Антологията представлява непериодичен сборник от избрани произведения на различни автори, които са публикувани преди това и са добре известни в общественото пространство. Не по-малко съществено е,

че това са произведения от един литературен жанр, т.е. антологията задължително е еднородна: лирика, белетристика (разкази, повести), басни, афоризми, есета, критика и др.¹ Романова антология не може да има, тъй като романът е обемен жанр и в един том не може да се поберат няколко романа от различни автори. Но е възможно една романова поредица да се нарече примерно „Антология на американския роман“, което ще бъде само наименование на поредица, където всеки роман ще се публикува в отделен том. По изключение може да се състави антология от творби на един автор, т.е. това е подбор на неговите най-представителни произведения. Подборът обикновено е направен от самия автор и самият той го е озаглавил „Антология“.

Като книжовен термин антологията се налага и популяризира посредством три обеменни и представителни сборника, подбор от антични стихотворни творби, които са съставени в разстояние на цели 16 века – още от предпечатния период.

Първата се нарича „Антология Грека“ (Гръцка антология). Сборникът е съставен от елинския поет Мелеагър около 60 г. пр. н. е. Мелеагър (130–60 г. пр. н. е.) е известен старогръцки поет епиграмист (епиграмата в древността е представлявала стихотворение с любовно-закачливо съдържание, далеч по-късно тя се превръща в сатиричен жанр). Мелеагър в края на живота си се заселва на остров Кос, където съставя своя сборник с епиграми от 47 поети, творили в периода от VII век пр.н.е. до негово време. Озаглавява го „Венец“ (на гр. Стефанос), защото оприличава всеки поет на определено цвете. Това е първата класическа антология, от която се образува ядрото на по-късно съставените антологии. Най-известните имена в „Антология Грека“ са: Архилох, Алкей, Анакреонт, Сафо и др.

Втората по важност за цивилизования свят антология е озаглавена „Антология Палатина“ (Палатинска антология – по името на Палатинската библиотека, основана от император Август през I век от н. е.). Съставен през X век, този крупен сборник, в чието ядро са включени епиграмите от антологията на Мелеагър, съдържа над 4000 епиграми както от древногръцки, така и от латински поети. Съставител на „Антология Палатина“ е Константин Кефалас, който освен древните епиграми е включил и епиграми от християнски автори. През 1301 г. Максим Планудис обработва и допълва антологията на Кефалас с още 2400 епиграми, но премахва тези с най-еротично съдържание.

Третата емблематична антология е „Антология Латина“ (Anthologia Latina), съставена през XVI век от Йозеф Скалигер. Този сборник съдържа произведения само на латински поети.

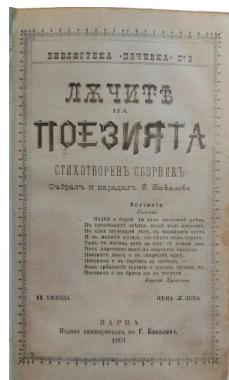
Източните литератури притежават подобни сборници с антологичен характер – арабски, персийски, китайски, японски. Най-древната позната ни антология е китайска, книгата „Ши-Цзин“, или Книга на песните (X–VII век пр. н. е.), чието съставителство се приписва на Конфуций (V век) (Ibidem). Характер на антологични сборници имат някои книги от Библията (например „Песен на песните“, приписвана на Соломон, съдържаща любовни и сватбени песни, също „Притчи и псалми Соломонови“). Арабският средновековен сборник „Приказки от 1001 нощ“ също може да бъде оприличен на антология.

Едва от началото на XIX век антологиите придобиват близък до съвременния си облик, като започват да отразяват особеностите на националните литератури в Европа. Постепенно антологичните издания се превръщат във важен книгоиздателски „жанр“ и завладяват трайно пазара, което продължава до ден днешен.

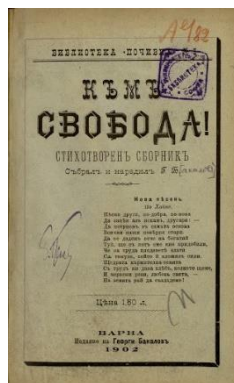
Българските антологии

Сборници с антологичен характер, предимно преводни и компилативни, се издават в България през Възраждането (песнопойки, читанки и пр.). Те играят съществена роля за развитието на родната литература, запознавайки грамотната публика и пиещите с художествени образци от чужди автори.

След Освобождението Георги Бакалов (литературен критик, преводач, издател, политически деец) съставя и издава едни от първите същински антологии – „Лъчите на поезията“ (1901) (сн. 1) и „Към свобода!“ (1902) (сн. 2). Те включват както български, така и множество преводни произведения на световноизвестни поети. Сборникът

Сн. 1.
Антологията
„Лъчите на
поезията“ (1901)

Сн. 2.
Антологията
„Към свобода!“
(1902)

Сн. 3.
„Българска
антология“,
съставители
Д. Подвързачов и
Д. Дебелянов

„Към свобода!“ е ориентиран към гражданско-революционната поезия, което е в съответствие със социалистическите възгледи на Георги Бакалов.

За първа антология на българската поезия се смята „Българска антология. Нашата поезия от Вазова насам“ (сн. 3), издадена през 1911 г. (на корицата е посочена 1910 г.). В нея са включени 38 автори – действително цветът на българската поезия след Освобождението, като се има предвид огромното количество стихотворна продукция, представена в книги и периодика през този период. Съставители са двама поети – Димитър Подвързачов и Димчо Дебелянов. Издателят е Георги Бакалов, той включва „Българска антология“ в поредицата „Универсална библиотека“ на собственото си издателство „Знание“.

Двамата съставители са поети модернисти (символисти), но принципът на съставителството не е „модернистичен“. Целта им е да се представи в пълнота същинската картина на българската поезия през един близо 30-годишен период – от епохата на Вазов (следосвобожденската) до края на първото десетилетие на ХХ век. Тук, редом с големите и канонизирани днес поети, като И. Вазов, К. Величков, Ст. Михайловски, К. Христов и др., са включени и творци от най-младото поколение, като П. К. Яворов, Т. Траянов, Ем. Попдимитров, Н. Лилиев и др. Има и имена, които днес са познати само на специалистите, времето ги е отсяло, но за чест на съставителите подборката от техни творби е изключително сполучлива. Въпреки неизбежния субективизъм и лични пристрастия двамата съставители са се стремили да спазват единствено естетическия критерий, затова са оставили в наследство една наистина образцова антология. Д. Подвързачов не пожелава да бъде включен сред авторите, същото прави и Д. Дебелянов, но накрая, по упоритото настояване на Подвързачов, е добавен с няколко стихотворения.

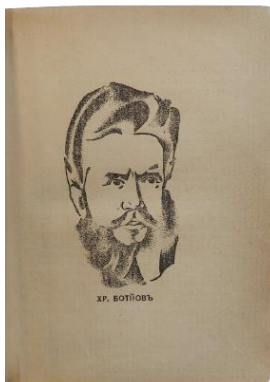
Самото съставителство на „Българска антология“ е пример за професионализъм и морал. Осъществявано е посредством изпращане на писма – покани до съответния автор, който сам е трябвало да предложи кои творби да влязат в антологията. От тези творби Подвързачов и Дебелянов са правели втора селекция, като по този начин са оформили крайния облик на антологията. Ново е също така, че творбите на поетите са придружавани от техни фотографии, както и от кратка биобиблиографска справка.

В „Българска антология“ присъстват и четири поетеси – Дора Габе, Мара Белчева, Екатерина Ненчева и Роза Попова, което е „революционен“ акт за онази патриархална епоха на женска дискриминация.

„Българска антология“ е обект на противоречиво възприемане и остри критики в тогавашния печат. Основните ѝ отрицатели са онези поети, които не са намерили място на страниците ѝ. Завистта и жаждата за слава са основните причини за това отрицание, но въпреки него антологията остава еталон за съставителство и естетически вкус, като се радва на изключителен прием от страна на интелигенцията ни и широко се използва при подготовката и издаването на редица следващи антологии на българската поезия (Benbasat, 2010).

Сн. 4. Антологията на Гео Милев (1925)

Сн. 5. Портрет на Христо Ботев от Макс Мецгер

Друга емблематична антология е „Антология на българската поезия“, съставена от Гео Милев. Тя е важна за историята на българската литература поради своя характер на манифест по отношение на настоящето и бъдещето на поезията ни. Първото ѝ издание е през 1925 г. (сн. 4), второто е посмъртно – през 1940 г. Тази антология се отличава със своя строго субективен подбор – включва само 18 поети, започвайки от Петко Р. Славейков и завършвайки с Христо Смирненски.

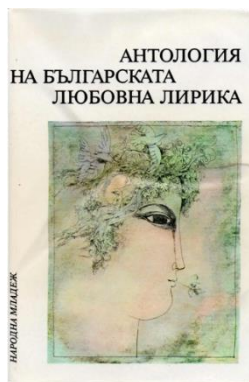
Манифестният характер на книгата прозира най-вече в нейния предговор, озаглавен „Кратка история на българската поезия“, където Гео Милев прави периодизация, излага своите възгледи за родната лирика и градира стойностите ѝ. В този предговор съставителят представя и вижданията си по отношение на „жанра“ антология: „Една антология на българската поезия претендира да бъде преценка на ценностите в тази поезия. В това лежи нейното голямо значение. Тя трябва да бъде преди всичко едно голямо критично дело – тъкмо затова, че литературните ценности у нас са още непреценени, неопределени, непретеглени. Една антология на българската поезия трябва да бъде без друго антология критична. Затова името на нейния съставител не е без значение; той дори не е „съставител“, а нещо много повече: съдия. Неговото дело е присъда. Затова – важни са неговите качества и способности; неговата литературна подготовка, неговият художествен вкус, неговият критически критерий, неговата арбитражна независимост“ (Milev, G., 1925: 20).

Антологията на Гео Милев се отличава с интересните експресионистични портрети на включените поети, рисувани от художника Макс Мецгер (натурализиран немец) (сн. 5).

Приживе Гео Милев съставя още три антологии, една от които – „Антология на червената роза. Лирика на възторжената любов и копнеж“ (1940), не е издадена приживе. Другите две са издадени – „Кръщение в огън и дух“ (1923) и „Антология на жълтата роза. Лирика на злочестата любов“ (1922) (Benbasat, 2010; Kurtasheva, 2012).

Преди 1944 г. в България излизат огромен брой антологии, както и сборници (поезия и проза), някои от които имат антологичен характер. Публикуването на прозаически сборници е било честа практика на българските издатели, тъй като е извиквало читателски интерес, а и за повечето от тях не са плащани авторски права.

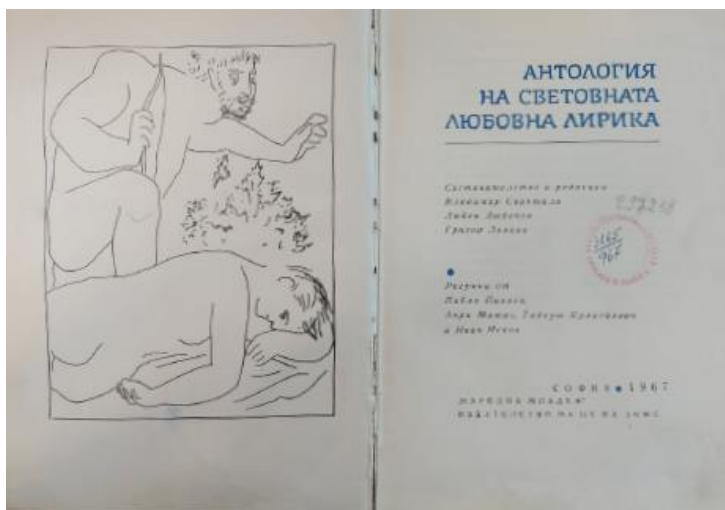
Непосредствено след 1944 г. рязко се променя смисловият облик на българските антологии. Акцентът пада върху идеологическата им роля за „възпитаване на новия социалистически човек“. Силно зачестява публикуването на антологии, посветени на антифашистката борба, партизанското движение, героизма на народните борци, социалистическото строителство, ролята на БКП и нейните ръководители.

Сн. 6. „Антология на българската любовна лирика“ (1976)

В следващите години на тоталитарния период се издават и много антологии на чуждите литератури – поетически и прозаически. Държавно издателство „Народна култура“ публикува своя преводна поредица, в която поотделно се издават френски, немски, английски, американски и пр. поети. Прозаически антологии, посветени на морска тематика, издава Държавно издателство „Георги Бакалов“ – Варна.

Две емблематични антологии на Държавно издателство „Народна младеж“ са „Антология на българската любовна лирика“ (1976) (сн. 6) и „Антология на световната любовна лирика“ (1967) (сн. 7), преиздавани многократно в изключително високи тиражи. Те са образцови като съставителство и подбор, богато илюстрирани с графични творби от български и чужди художници и с двуцветен печат – полиграфическо и дизайнерско постижение за онзи период.

Сн. 7. Титулен разтвор на „Антология на световната любовна лирика“ (1967)

Съществува и едно срамно явление в историята на българските антологии – поредицата от четири поетически сборника „Априлски сърца“, посветени лично на Тодор Живков и БКП, възхваляващи делата на Партията и първия ѝ ръководител. Издадени са през 80-те години на миналия век, първата – през 1981 г., последната – през 1988 г., от Държавно издателство „Георги Бакалов“ – Варна. Луксозни издания, с твърди корици и с обложки, на специална хартия, внесена от Запад, с двуцветен печат и цветни илюстрации, които са на двоен разтвор. Най-срамното е, че в антологиите вземат участие най-изтъкнатите по онова време български поети.

Сн. 8. Илюстрация към „Априлски сърца“ (двоен разтвор)

Подобни луксозни и много скъпи издания, които наричаме иронично „бонбониери“, се издаваха твърде рядко и само за „специални“ хора и случаи.

След 1989 г. броят на издаваните у нас антологии значително спада. Това се дължи преди всичко на факта, че бившите държавни издателства са лишени от държавна субсидия, повечето от тях фалират, а новите частни издателства не желаят да инвестират в скъпоструващи книги в скромни тиражи, каквито са антологиите. Повечето от издаваните по времето на Прехода антологии са преводни, представят чужди literaturи и се субсидират от съответните държави чрез програми за популяризиране на техните литература. Субсидии отпускат също фондации и други неправителствени организации, благодарение на които освен преводни се издават и някои български антологии – например „Антология на българския символизъм“ (1995), издадена от вестник „Литературен форум“ под съставителството на изтъкнатия поет Иван Теофилов.

В последно време зачести публикуването на книги с антологичен характер, които обаче са по-комерсиални. В повечето случаи това са подаръчни издания, сувенирни издания, луксозни, в нестандартни формати и с цветни илюстрации. Предназначени са както за подарък на любими хора и по случай празници – Св. Валентин, 8 март, рождени и имени дни, така и за библиотефили. Най-вече експлоатират любовната тематика, както и празничната – Коледа, Великден и други важни празници. Рекламираат се и се позиционират предимно като масова литература.

Издателски принципи

Основен принцип при съставянето на антологиите е жанровата еднородност – не се допуска смесване на жанровете в една антология. Изданието може да представя една национална литература или сродни literaturи, както и периоди в развитието на дадена литература, като спазва жанровия принцип. Практикува се антологията да се посвети и на определено литературно направление или школа.

Друг принцип е тематичният, който влиза в съчетание с жанровия. В действителност антологичният сборник има безкрайни възможности в тематично отношение, например „любов“, „природа“, „революционна борба“, „свобода“, „труд“, „сезони“, „град“, „село“, „раждане“, „смърт“, „вино“, „празници“, „човек и животни“ и т.н. – едно многообразие, представляващо предизвикателство пред съставителите за проява на творческо въображение и креативност.

Стана ясна необходимостта всяка антология да има съставител/съставители; те трябва да са изявени литературни творци или литературни изследователи с дълбоки познания и висок естетически критерий. Възможно е и антологията да бъде съставена от редакционна колегия, която да носи отговорност за нейното цялостно съдържание.

Разбира се, съставителският подбор често се подчинява на субективизма, поради което Атанас Далчев изказва мисълта, че „Антологията е форма на критика“ (Dalchev, 1984, V. 2: 50), т.е. важно е не само кой ще бъде включен в нея, но и кой ще отсъства. Тук е важна оценъчността и така всяка антология, съставена от изявен познавач на литературата, е ценна сама по себе си със своя подбор и подредба на авторите и произведенията. Името на съставителя/съставителите е своеобразна гаранция за представителността на една антология.

Антологията по принцип е луксозно издание (с изключение на ученическите антологии), т.е. тя не е продукт за краткотрайна употреба. Наложително е книгата да е с твърди корици, често с обложка, в голям формат, с илюстрации (цветни или черно-бели), индивидуален дизайн, на качествена хартия и с печат в повече от един цвят. Поради тези си белези антологията е скъпоструващо издание и изисква сериозни инвестиции от страна на издателя, включващи освен разходи по нейния „телесен“ вид също разходи за авторски и преводачески права, за художник, съставител, редактор, коректор, фотограф и др. Като пазарен продукт в повечето случаи антологията не е печеливша, тиражите не са големи, както и продажбите. Поради тези причини частните издатели често не се наемат с подготовката и публикуването на антологии, ако нямат субсидии от странични финансови източници – програми, проекти, държавна помощ и др. Ето защо те предпочитат да залагат на сувенирни и подаръчни издания с антологичен характер, които – макар и бавно – възвръщат инвестицията и носят печалба. Разбира се, последното не прави антологията отмиращ издателски „жанр“, тя винаги е имала и ще има своя постоянен контингент от ценители и ще се радва на интерес от страна на уважаващите себе си издатели.

БЕЛЕЖКИ

¹ Дефинирането на антологичните издания е на автора, като се базира на редица източници, по-важните от които са: **Антология**. (2004). – В: *Българска книга*. Енциклопедия. Съставител Ани Гергова. София – Москва: Pensoft, с. 34, 35;

Anthology. (2022). – In: *Cambridge Academic Content Dictionary* [online]. Cambridge University Press. <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/anthology>>.

ЛИТЕРАТУРА

Антология. (2004). – В: *Българска книга. Енциклопедия*. Съставител Ани Гергова. София – Москва: Pensoft, с. 34–35.

Бенбасат, А. (2010). Книгата като събитие. Първата антология на българската поезия. – В: **Бенбасат, А.** Печатни пространства и бели полета. В. Търново: Слово, с. 59–72.

Далчев, А. (1984). Фрагменти. – В: **Далчев, Атанас.** Съчинения в два тома. Т. 2. Проза. София: Български писател, с. 50.

Курташева, Б. (2012). *Антологии и канон: антологийни модели на българската литература*. София: Просвета, 311 с.

Милев, Г. (1925). *Антология на българската поезия*. София: Везни, с. 20.

Anthology. (2022). – In: *Cambridge Academic Content Dictionary* [online]. Cambridge University Press. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/anthology>

REFERENCES

Antologia. (2004). – V: *Balgarska kniga. Entsiklopedia*. Sastavitel Ani Gergova. Sofia – Moskva: Pensoft, s. 34–35.

Benbasat, A. (2010). Knigata kato sabitie. Parvata antologia na balgarskata poezia. – V: **Benbasat, A.** Pечатni prostranstva i beli poleta. V. Tarnovo: Slovo, s. 59–72.

Dalchev, A. (1984). Fragmenti. – V: **Dalchev, A.** Sachinenia v dva toma. T. 2. Proza. Sofia: Balgarski pisatel, s. 50.

Kurtasheva, B. (2012). *Antologii i kanon: antologiini modeli na balgarskata literatura*. Sofia: Prosveta, 311 s.

Milev, G. (1925). *Antologia na balgarskata poezia*. Sofia: Vezni, s. 20.

Anthology. (2022). – In: *Cambridge Academic Content Dictionary* [online]. – V: Cambridge University Press. Available from: <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/anthology>>.

ANTHOLOGY AS A BOOK AND PUBLISHING PHENOMENON

***Abstract:** The article looks at anthology as a specific type of publication in the context of the literary and book publishing theory and practice. The etymology of the notion has been traced as well as the historical development of anthologies from Antiquity to present days and key samples in the field of anthology creation. Special attention has been paid to the Bulgarian anthologies throughout the separate historical stages of Bulgarian book publishing. A special place has been given to the first poetic anthology in Bulgaria called “Bulgarian Poetry*

from Ivan Vazov onwards” (1911) and to the four anthologies compiled by Geo Milev highlighting their exceptional role in the development of such type of editions in Bulgaria and the critical consideration of Bulgaria’s literary process as a whole. One important aspect in the article is the publishing principles that compiling and publishing a given anthology abides to. The role of the publishing team and their assistants has been considered in order to achieve an optimum aesthetic and economic effect with the end product – the book.

Keywords: *anthologies; literary collection; book; book publishing; compiler; team of editors*

Prof. Albert Benbasat, PhD

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: albert_benbasat@abv.bg